

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

**ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ“**

РУСИ ВИКТОРОВ АЛЕКСИЕВ

**ПСИХИЧЕСКАТА ПРИНУДА ПО
БЪЛГАРСКИЯ НАКАЗАТЕЛЕН КОДЕКС**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право, научна специалност Наказателно право

*Научен ръководител:
проф. д.ю.н. Борис Владимиров Велчев*

София, 2023 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

УВОД

Глава първа. СЪЩНОСТ НА ПСИХИЧЕСКАТА ПРИНУДА

§ 1. Правна същност на психическата принуда

§ 2. Отграничение на психическата принуда от други сходни понятия и институти

§ 3. Видове психическа принуда

Глава втора. НАКАЗАТЕЛНОПРАВНО ЗНАЧЕНИЕ НА УПРАЖНЕНАТА ПСИХИЧЕСКА ПРИНУДА ЗА ОТГОВОРНОСТТА НА ПРЕСТЪПНИЯ ДЕЕЦ

§ 1. Специфики на приложение на някои институти от Общата част на НК при упражнена психическа принуда

1. Стадии на умишлена престъпна дейност, осъществявани чрез психическа принуда

2. Съучастие чрез психическа принуда

3. Съвкупност от престъпления, някое от които осъществено чрез психическа принуда

4. Индивидуализацията на наказателната отговорност за престъпления, свързани с психическа принуда

§ 2. Престъпления, извършвани чрез психическа принуда по българския НК

Глава трета. НАКАЗАТЕЛНОПРАВНО ЗНАЧЕНИЕ НА ПОВЕДЕНИЕТО НА ЛИЦЕТО, СПРЯМО КОЕТО Е УПРАЖНЕНА ПСИХИЧЕСКА ПРИНУДА

§ 1. Правна характеристика на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда

§ 2. Наказателноправно значение на поведението на пострадалия от психическа принуда

§ 3. Специфични средства за защита на лица, спрямо които е упражнена психическа принуда

Глава четвърта. ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА, СВЪРЗАНИ С ПСИХИЧЕСКА ПРИНУДАТА КАТО ОСНОВАНИЕ ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА ОТГОВОРНОСТТА НА ЮРИДИЧЕСКИ ЛИЦА

§ 1. Престъпления, свързани с психическа принуда, обуславящи имуществена отговорност на юридическите лица

§ 2. Механизъм за облагодетелстване на юридическите лица от престъпления, свързани с психическа принуда

§ 3. Индивидуализация на имуществената отговорност на юридическите лица, обогатили се от престъпления, свързани с психическа принуда

§ 4. Въпросът за отговорността на юридическите лица, в случай че деецът действа при изключващо отговорността обстоятелство

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

I. АКТУАЛНОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Престъпленията, свързани с принуда, заемат значителен дял от общата престъпност в страната. По данни на НСИ, само през 2021 г. броят на осъдените за престъпления по чл. 143 и чл. 144 от Наказателния кодекс (НК) е 351, като това е 23 % от осъдените за престъпления против личността, а броят на осъдените за грабеж и изнудване е 544 или 10,6 % от осъдените за престъпления против собствеността. В България не се води статистика конкретно за престъпленията, извършени с принуда, но и изложеното позволява извод, че тези посегателства съставляват значима част от действителната престъпността.

Същевременно, принудата, като правна категория, е нехомогенно явление. Тя може да се прояви в различни форми, като от най-голямо значение за наказателноправната наука и съдебната практика е подразделението на принудата на физическа и психическа. Специфичен сегмент от този вид престъпност, се явяват престъпленията, свързани с психическа принуда. За тях е характерно, че деецът упражнява психично въздействие върху личността на пострадалия, за да го мотивира да предприеме определено поведение, което лицето не желае. При психическата принуда деецът не въздейства върху телесната неприкосновеност на пострадалия, а единствено върху неговата психиката, като по този начин направлява неговото поведение. Поради това спецификите на поведението на дееца и това на пострадалия при упражнена психическа принуда, от гледна точка на приложението на наказателния закон, представляват значим научен интерес.

Наказателноправната проблематика, свързана с упражняването на психическа принуда, е обект на засилен научен интерес в последните години, провокиран от развитието на европейското и вътрешното законодателство в областта на правата на жертвите на престъпления. Правните аспекти на поведението на лицата, действащи в резултат на упражнена им принуда вече в голяма степен са изяснени теоретично,

най-вече в контекста на законодателната уредба на изключващите вината обстоятелства по чл. 16а, ал. 1 и ал. 2 от НК. И до момента, обаче, липсва цялостно монографично изследване по въпросите на престъпленията, свързани с психическа принуда. Именно на това се дължи интереса на автора към изследваната проблематика.

Престъпленията, свързани с психическа принуда, предпоставят специфична криминологична, наказателноправна и процесуална проблематика. Изследването на този вид престъпност, следователно, изисква интердисциплинарен подход.

Така, престъпленията, свързани с психическа принуда, представляват значим интерес за криминологичната наука, най-вече с оглед изясняване на специфичния комплекс от социално-демографски, наказателноправни и нравствено-психологически признаци на личността на престъпника; изясняване на специфичните фактори на латентност при този вид престъпност и набеязване на комплекс от мерки за повишаване на разкриваемостта им; преценка на виктимните групи и специфичните фактори на виктимност при престъпленията, свързани с психическа принуда и набеязване на мерки за виктимологична превенция.

От гледище на наказателноправната наука, престъпленията, свързани с психическа принуда, поставят въпроси във връзка с правната квалификация на деянието на лицето, упражнило принудата, с оглед приложението на някои институти от Общата част на НК и на наказателноправните норми на Особената част на НК, регламентиращи състави на престъпления, свързани с принуда, и преценката на точната мяра на държавна принуда, следваща се на престъпния деец за извършеното от него престъпление.

Спецификите на престъпленията, свързани с психическа принуда, касаещи наказателнопроцесуалната наука, са в насока преценка на конкретната мярка за процесуална принуда, която следва да се упражни по отношение на обвиняеми или подсъдими лица за такъв вид

престъпление, особеностите при доказването на престъпното деяние и причинените вреди, както и за конкретно приложимите механизми за правна защита на пострадалите от тази категория престъпления.

Престъпленията, свързани с психическа принуда, поставят специфичен кръг въпроси и пред съдилищата, които предстои да се произнасят по искания за реализиране на имуществената отговорност на юридически лица, които са се обогатили или биха се обогатили от престъпления от обсъждания вид, по реда на чл. 83а и следващите от ЗАНН.

Акцентът в дисертационния труд е поставен върху изясняването на наказателноправните аспекти на проблема и доколкото престъпленията, свързани с принуда, обуславят и отговорност на юридически лица – и на въпросите, свързани с отговорността им при извършено престъпление, свързано с психическа принуда.

В изложението, въпросите на престъпленията, свързани с психическа принуда, са изследвани от специфичен зрителен ъгъл, а именно от гледище на различните категории субекти на въздействие или на закрила от наказателноправните норми – лицата, упражняващи психическа принуда; лицата, спрямо които се упражнява психическа принуда; юридическите лица, които отговарят имуществено при обогатяването им от някои категории престъпни посегателства, осъществявани чрез принуда.

II. ПРЕДМЕТ, ЦЕЛИ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Предмет на дисертационния труд е психическата принуда като основание за наказателна отговорност на субектите по българския НК. Обект на изследване са същността на психическата принуда като форма на противозаконно престъпно въздействие; отражението на спецификите на поведението на лицето, упражняващо принудата, върху наказателната му отговорност; значението на поведението на лицето, спрямо което се упражнява принудата, за наказателната отговорност на престъпния деец и особеностите на приложението на института на имуществената отговорност на юридическите лица, които са се обогатили или биха се обогатили от престъпление, свързано с психическа принуда.

С монографичния труд авторът си поставя следните цели:

- ✓ изясняване на правната същност на психическата принуда като форма на престъпно психично въздействие;
- ✓ разграничаването на психическата принуда от други сходни понятия и институти на наказателното право и криминологията;
- ✓ класификация на видовете психическа принуда от гледище на приложението на наказателния закон;
- ✓ изясняване на спецификите при приложението на редица институти на Общата част на НК при престъпления, свързани с психическа принуда;
- ✓ анализ на съставите на престъпления, уредени на различно систематично място в Особената част на НК, включващи психическа принуда като форма на изпълнително деяние или като начин, средство за осъществяване на инкриминираното престъпно посегателство;

- ✓ изясняване на наказателноправното значение на поведението на пострадалия от психическа принуда за наказателната отговорност на престъпния деец;
- ✓ изясняване на някои специфични средства за защита на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда;
- ✓ изясняване на особеностите при ангажиране на имуществената отговорност на юридическите лица по реда на чл. 83а и сл. от ЗАНН, които са се обогатили или биха се обогатили от престъпления, свързан с принуда.

За целите на научния анализ са използвани методите на анализ, сравнение, синтез, аналогия, индукция и дедукция. Направени са и някои предложения *de lege ferenda*, с цел допълване и усъвършенстване на наказателното и административнонаказателното законодателство.

III. ОБЕМ И СТРУКТУРАНА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е с общ обем от 218 страници. Структурата на дисертационния труд включва съдържание, използвани съкращения, увод, четири глави, заключение и библиография. В дисертационния труд са направени 242 бележки под линия. Библиографията наброява 98 заглавия, от които 83 на български език и 15 на чужд език.

Текстът е съобразен с действащото законодателство и съдебна практика към 01.04.2023 г.

IV. ОСНОВНИ ТЕЗИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В глава първа на дисертационния труд, озаглавена „Същност на психическата принуда“, е изяснена правната същност на психическата принуда, като проявна форма на престъпно психично въздействие. Направено е отграничение между психическата принуда и други сходни понятия и институти на наказателното право и на криминологията. Изяснени са основните видове психическа принуда, които имат съответното наказателноправно значение.

По-конкретно, в раздел първи от глава първа, „Правна същност на психическата принуда“, са разгледани обстойно характеристиките на психическата принуда като проявна форма на целенасочено човешко поведение. Предложена е дефиниция на психическата принуда, като наказателноправен институт, съгласно която това е неправомерно целенасочено въздействие върху психиката на друго физическо лице (пострадал), без засягане на телесният му интегритет, изразяващо се в мотивирането му да предприеме определено поведение (което той не желае да предприеме или не желае да осъществи при определените от дееца място, време и обстановка), под угрозата от бъдещо неблагоприятно от негова гледна точка изменение в обективната действителност. Изяснени са подробно елементите от предложеното определение за психическа принуда и значението.

Аргументирана е тезата, че дефинирането на това понятие е необходимо, за да се изясни съотношението между отделните видове принуда, както и между психическата принуда и други понятия и институти на наказателното право и криминологията. Разбирането за съдържанието на това понятие е в основата на анализа на редица престъпни състави, инкриминиращи посегателства чрез принуда, респективно – осигуряващи наказателноправна закрила на обществените отношения, гарантиращи правото на лична свобода. Най-последно, изясняването на съдържанието на психическата принуда е в основата и

на разбирането за вредоносния ѝ характер и преценката на приложимите способности за правна закрила на пострададалото лице.

Разгледани са подробно и изчерпателно възможните проявни форми на въздействие върху психиката на пострадалия без да се достига до засягане на телесния му интегритет – чрез думи (вербална психическа принуда) и чрез конклюдентни действия (невербална психическа принуда). Направен е извод, че невербалната психическа принуда може да се осъществи чрез различни по насочеността си действия, при които не се достига до въздействие върху телесния интегритет на пострадалия: чрез отправяне на съобщение чрез писмено – езикова форма, чрез писменост, която пострадалият владее или макар да не владее – би могъл да установи съдържанието на съобщението посредством превод от трето лице или машина на език, който владее; чрез довеждане до знанието на пострадалия на определено символно натоварено съдържание, което не съдържа конкретно и изрично изявление в писмено – езикова форма; чрез извършване на система от телодвижения от страна на престъпния деец, чрез които същият описва застрашаващо деяние, използвайки тялото си или това на друго лице; чрез въздействие върху вещь или други материални условия от обективната действителност. Изяснено е, че психическата принуда може да се осъществи както чрез неправомерно, така и чрез правомерно по естеството си действие, като този извод е илюстриран с примери.

Аргументирана е тезата, че упражняването на психическа принуда всякога е неправомерен акт, тъй като чрез разглежданото въздействие върху пострадалия се цели последният да предприеме определено поведение, което да доведе до изменение в обективната действителност, съответно на осъзнатите потребности на дееца, което пострадалият не желае или не желае при определените от дееца място, време и обстановка. Непредприемането на желаното от дееца поведение от страна на пострадалия се свързва от упражняващия принудата с определени неблагоприятни последици за пострадалия: причиняване на вреди (имуществени или неимуществени) на лицето, спрямо което е

упражнена принудата, или на друго физическо или юридическо лице, или изменения в материалните условия на живот. Иначе казано, при психическата принуда деецът упражнява мотивационно въздействие върху пострадалия да предприеме определено поведение, като свързва непредприемането на желаното от него поведение с негативно изменение в действителността.

Поведението, към което се мотивира пострадалият, би могло да се подраздели, в зависимост от различни класификационни критерии: в зависимост от това, дали пострадалият бива мотивиран към активно поведение или към въздържане от определено поведение, различаваме психическа принуда към действие и към бездействие; в зависимост от естеството на поведението, към което деецът мотивира пострадалия, то би могло да бъде както правомерно, така и неправомерно; в зависимост от изминалия период от време между упражняването на противозаконното психическо въздействие и поведението, към което се мотивира пострадалият, различаваме психическа принуда, чрез която пострадалият се мотивира към определено поведение към момента или непосредствено след упражняване на принудата и такава, чрез която пострадалият се мотивира към определено поведение, което трябва да предприеме в по-късен момент; в зависимост от отношението на пострадалия към поведението, към което е противоправно мотивиран от дееца, различаваме случаи, в които желаното от дееца поведение, чрез което цели да измени обективната действителност, е изначално нежелано от пострадалия и такива, в които поведението е принципно желано и от пострадалия, но не при посочените от дееца време, място и обстановка.

Изяснено е съдържанието на неблагоприятните последици, с които деецът свързва непредприемането на желаното от него поведение от страна на пострадалия – причиняване на вреди на пострадалия или на трето лице; предстоящо неблагоприятно изменение в правната сфера на пострадалия или на трето лице, във от посочените по-горе случаи; увреждане на имущество; предстояща промяна в правната сфера на

пострадалия или на трето лице. Във всеки от тези случаи се касае до угроза от предстоящо увреждане на правната сфера на пострадалия или на трето лице, което може да следва непосредствено или в определен по-късен момент; може да е правомерно, или не; да е осъществено от дееца или от трето лице.

Застъпена е тезата, че за да се говори за психическа принуда, е необходимо деецът да мотивира пострадалия да предприеме определено поведение – правомерно или неправоморно да действа или да бездейства, под угрозата от неблагоприятно за него изменение в обективната действителност. Пострадалият, следователно, следва да може да възприеме, първо, указания относно поведението, което деецът желае да бъде предприето; второ, неблагоприятните изменения в обективната действителност, които биха настъпили и трето, функционалната връзка между поведението, което се очаква от него да предприеме и ненастъпването на неблагоприятните последици, респективно угрозата от настъпването им, в случай че не предприеме желаното от дееца поведение. Въз основа на това е направен извод, че психическа принуда може да се упражни само по отношение на физическо лице, доколкото само то притежава психика, като свойство на високоорганизираната материя да отразява обективната действителност и може да осъществява поведение в съответствие с обективната действителност и осъзнатите свои потребности.

Аргументирана е тезата, че упражняването на психическа принуда, следователно, е външно обективиране, при определени условия на време, място и обстановка, на протекъл в съзнанието на дееца вътрешен психичен механизъм на деянието, в резултат на който той е взел решение да упражни принуда по отношение на пострадалия и по този начин да измени съществуващата обективна действителност в съответствие със своите потребности, желания, цели, намерения. На тази плоскост е изложена авторовата теза за субективната страна на психическата принуда.

Изследван е въпросът необходимо ли е пострадалият да предприеме желаното от дееца поведение. Застъпена е тезата, че отговорът на този въпрос следва да е отрицателен. Достатъчно е деецът да упражни противозаконно мотивационно въздействие върху личността на пострадалия, което да е възприето от пострадалия, за да се приеме, че е упражнена психическа принуда, по смисъла на наказателното право. Не е необходимо пострадалият да е изпитал действителни опасения, притеснения от реализиране на угрозата, страх от настъпване на неблагоприятните от негова гледна точка последици, нито да е взел решение да предприеме поведението, към което е мотивиран противоправно от дееца, а още по-малко – да го е предприел. Изяснено е наказателноправното значение на поведението на пострадалия в резултат на упражнената му принуда за наказателната отговорност на дееца.

В раздел втори от глава първа, „Отграничение на психическата принуда от други сходни понятия и институти“, е изяснено съотношението между понятието за психическа принуда и други наказателноправни понятия и институти, каквито са психичното въздействие, престъпното психично въздействие, принудата, заплашването, закана с престъпление, изтезанието, домашното насилие и насилието, основано на пола, както и някои понятия, употребявани в криминологията – насилието и насилствената престъпност.

В раздел трети, озаглавен „Видове психическа принуда“, е направен преглед на предложени до момента в доктрината класификационни критерии за подразделяне на престъпното психично въздействие като цяло и на принудата – в частност. Предложени са собствени класификационни критерии за подразделяне на видовете психическа принуда – с оглед механизма на упражняване на принудителното въздействие; с оглед естеството на въздействието; с оглед времето, което изминава между осъществяване на въздействието по отношение на пострадалия и възприемането на това въздействие; с

оглед отдалечеността във времето на поведението на пострадалия от момента на упражняване на принудата; с оглед равнището на поведение, към което се мотивира принудения; с оглед естеството на поведението, към което се мотивира пострадалия; в зависимост от неблагоприятните правни последици, с които деецът застрашава пострадалия; в зависимост от това, дали пострадалият взема решение на осъществи поведението, към което е противоправно мотивиран, посредством упражняване на принуда.

Глава втора от изследването, озаглавена „Наказателноправно значение на упражнената психическа принуда за отговорността на престъпния деец“, е посветена на изясняване на въпросите, свързани с наказателната отговорност на лицето, упражнило психическа принуда. Последователно са разгледани някои основни въпроси, касаещи приложението на институти от Общата част на НК при престъпления, свързани с психическа принуда, а след това са анализирани и наказателноправните норми на Особената част, визиращи престъпни прояви, извършени чрез този вид принуда.

В раздел първи от глава втора, „Специфики на приложение на някои институти от Общата част на НК при упражнена психическа принуда“ последователно са изяснени особеностите на стадите на умишлена престъпна дейност, осъществявани чрез психическа принуда, на съучастието в престъпления, извършвани чрез психическа принуда и на съвкупността от престъпления, някое или всички от които осъществени чрез психическа принуда.

Разгледани са специфични хипотези на стадии на умишлена престъпна дейност – приготвяне и опит към престъпление, осъществявани чрез психическа принуда, като е предложено разрешение по отношение на квалификацията на подобна престъпна деятелност. Изяснени са отделните възможни хипотеза на приготвяне към престъпление, посредством употреба на принуда; анализирани са случаите на осъществен опит към престъпление, посредством употреба на психическа принуда – както към престъпление, чието изпълнително

деяние включва употребата на принуда, така и към такова, чието изпълнително деяние не включва употреба на принуда.

Предмет на обсъждане са и случаите на съучастие в извършването на умишлено престъпление, осъществено чрез психическа принуда. Разгледани са конкретни хипотези на подбuditелство, помагачество и съизвършителство в престъпление, реализирано чрез психическа принуда и е изяснено приложението на материалния закон в тези случаи. Специално внимание е отделено на случаите на съучастие в съучастието, реализирано отново чрез психическа принуда.

На обсъждане са поставени и въпросите на съвкупностите от престъпления, някое или всички от които осъществени чрез психическа принуда. Анализирани са хипотези на съвкупност от престъпление принуда по чл. 143 от НК и друго престъпление, несвързано с принуда; съвкупност от принуда по чл. 143 от НК и друго престъпление, включващо в състава си принуда и съвкупност от две или повече престъпления, осъществявани чрез принуда, уредени на различно систематично място в Особената част на НК. Всяка от възможните хипотези е илюстрирана с примери. Този кръг въпроси има важно практическо значение, доколкото допринася за правилното приложение на наказателния закон и най-вече – за правилната преценка в кои случаи отговорността на дееца следва да се реализира за осъществено едно единствено престъпление при фактически усложнения или форми на усложнена престъпна дейност, и в кои деецът следва да отговаря за съвкупност от престъпления.

Изяснени са и спецификите при индивидуализация на наказателната отговорност на престъпния деец, осъществил престъпление, свързано с психическа принуда, от гледна точка на смекчаващите и отегчаващи обстоятелства, които е възможно да бъдат съобразявани от съдилищата при преценка на точната мяра на държавна принуда, следваща се на престъпния деец.

Раздел втори от глава втора е посветен на изясняване на спецификите на престъпленията, извършвани чрез психическа принуда, уредени в Особената част на НК. Предложена е класификация на престъпленията, осъществявани чрез принуда, в зависимост от това, дали същата е въздигната в признак по основния или по квалифициран състав на престъплението, въз основа на който този вид престъпни посегателства са подразделени на същински и несъщински. От своя страна същинските престъпления, които могат да се осъществят чрез психическа принуда, са подразделени въз основа на два допълнителни критерия, а именно дали същите могат да се осъществят само посредством психическа принуда или било чрез психическа, било чрез физическа принуда или чрез съчетание от двете, както и дали принудата е единствената възможна форма на изпълнително деяние, чрез която се засягат правнозащитените обществени отношения, респективно – се постигат визираните в закона общественоопасни последици, или е една от възможните проявни форми на изпълнение на престъплението.

Направен е преглед на всички престъпления, уредени понастоящем в Особената част на НК, които могат да се осъществят посредством психическа принуда, като същите са подразделени въз основа на това, дали се извършват само посредством психическа принуда, чрез физическа или психическа принуда, или чрез различни форми на мотивационно въздействие, в т.ч. и психическа принуда. Изяснена е общата характеристика на престъпленията, извършвани чрез принуда, от гледище на обективната страна, субекта и субективната им страна.

В глава трета от дисертационния труд, „Наказателноправно значение на поведението на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда“, предмет на разглеждане са въпросите, свързани с наказателноправното значение на поведението на пострадалия от престъпление, свързано с психическа принуда.

В раздел първи, „Правна характеристика на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда“, е изяснена правна характеристика на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда, като е застъпена

тезата, че същото всякога се явява пострадал от престъплението. Изяснени са теоретичните постановки по отношение на криминологичното понятие за жертва на престъплението и е направен извод, че пострадалият от принудата се явява жертва в тесен смисъл на това понятие.

В раздел втори, „Наказателноправно значение на поведението на пострадалия от психическа принуда“, са изяснени равнищата на поведение на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда, с оглед различни класификационни критерии – в зависимост от това, дали лицето, спрямо което е упражнена принудата, е предприело желаното от дееца поведение; в зависимост от това, дали упражняването на психическа принуда е въздигнато в признак от състава на резултатно или формално престъпление; в зависимост от проявната форма на поведение на пострадалия от психическа принуда и други. Изяснена е рефлексията, която има поведението на пострадалия върху наказателна отговорност на престъпния деец.

Раздел трети от глава трета на дисертационния труд, „Специфични средства за защита на лица, спрямо които е упражнена психическа принуда“, е посветен на изясняване на някои специфични средства за защита на лицето, спрямо което е упражнена принудата. Акцент в изложението е поставен на механизмите, приложими за защита на пострадалия от психическа принуда, предвидени в НПК. Подробно е аргументирана тезата, че лицето, спрямо което се упражнява психическа принуда, може да упражни правата си, предвидени в НПК, не само в случай че се явява пострадал от резултатно престъпление, свързано с принуда, каквито са например принудата по чл. 143, ал. 1 от НК, грабежът по чл. 198, ал. 1 от НК, изнудването по чл. 214, ал. 1 от НК, но и тогава, когато е извършено престъпление, свързано с принуда, което е на просто, формално извършване – например по чл. 155б, ал. 2, т. 1, вр. ал. 1 от НК, по чл. 182а, ал. 1, пр. 3 от НК и други, при които реално са причинени вреди в резултат на упражнената принуда, явяващи се пряка

и непосредствена последица от инкриминираното деяние, но същите не са въздигнати в признак от обективна страна на престъплението.

Глава четвърта от изследването, „Престъпленията, свързани с психическа принудата като основание за реализиране на отговорността на юридически лица“, е посветена на особеностите на отговорността на юридическите лица при извършено престъпление, свързано с психическа принуда. Направена е класификация на престъпленията, свързани с психическа принуда, които предпоставят ангажиране на административнонаказателната отговорност на юридическите лица по реда на чл. 83а и сл. от ЗАНН (в раздел първи); разгледани са въпросите, свързани с механизма за облагодетелстване на юридическите лица от престъпления, свързани с психическа принуда (в раздел втори); изяснени са особеностите при индивидуализацията на имуществената отговорност на юридическите лица, които са се обогатили или биха могли да се обогатят от обсъждания вид престъпления (в раздел трети); разгледани са някои особени хипотези, които изключват възможността да се ангажира имуществената отговорност на юридическото лице (в раздел четвърти).

Изследването е предназначено за практикуващите юристи – съдии, прокурори, следователи, разследващи полицаи, адвокати, които вземат участие в разглеждането на наказателни и административнонаказателни дела. Трудът би могъл да бъде полезен и на тези, които се занимават с научни изследвания в областта на наказателното право, на студентите в юридическите факултети в страната и на всички, за които въпросите на престъпленията, свързани с принуда, представляват интерес.

V. ОСНОВНИ ПРИНОСНИ МОМЕНТИ НА МОНОГРАФИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Сред основните приносни моменти на дисертационния труд следва да се открият следните.

Дисертационният труд представлява цялостно монографично изследване в областта на психическата принуда, като форма на престъпно психично въздействие и основание за наказателна отговорност на упражнителя принудата.

Предложена е дефиниция на психическата принуда като наказателноправен институт, съгласно която това е неправомерно целенасочено въздействие върху психиката на друго физическо лице (пострадал), без засягане на телесният му интегритет, изразяващо се в мотивирането му да предприеме определено поведение (което той не желае да предприеме или не желае да осъществи при определените от дееца място, време и обстановка), под угрозата от бъдещо неблагоприятно от негова гледна точка изменение в обективната действителност. Изяснени са подробно елементите от определението за психическа принуда и значението.

Разгледани са подробно и изчерпателно възможните проявни форми на въздействие върху психиката на пострадалия без да се достига до засягане на телесния му интегритет – чрез думи (вербална психическа принуда) и чрез конклюдентни действия (невербална психическа принуда). Анализирани са възможните проявни форми на невербалната психическа принуда.

Предложена е класификация на различните проявни форми на поведението на пострадалия от психическа принуда, в зависимост от различни класификационни критерии. Изяснено е наказателноправното значение на всяка от тези проявни форми на поведение.

Изяснено е съотношението между понятието за психическа принуда и други наказателноправни понятия и институти, каквито са психичното въздействие, престъпното психично въздействие, принудата, заплашването, заканата с престъпление, изтезанието, домашното насилие и насилието, основано на пола, както и съотношението между това понятие и някои понятия, употребявани в криминологията – насилието и насилствената престъпност.

Предложени са собствени класификационни критерии за подразделяне на видовете психическа принуда – с оглед механизма на упражняване на принудителното въздействие; с оглед естеството на въздействието; с оглед времето, което изминава между осъществяване на въздействието по отношение на пострадалия и възприемането на това въздействие; с оглед отдалечеността във времето на поведението на пострадалия от момента на упражняване на принудата; с оглед равнището на поведение, към което се мотивира принудения; с оглед естеството на поведението, към което се мотивира пострадалия; в зависимост от неблагоприятните правни последици, с които деецът застрашава пострадалия; в зависимост от това, дали пострадалият взема решение на осъществи поведението, към което е противоправно мотивиран, посредством упражняване на принуда.

Изяснени са спецификите при приложението на редица институти на Общата част на НК при престъпления, свързани с психическа принуда: стадията на умишлена престъпна дейност, осъществявани чрез психическа принуда; съучастието в престъпления, извършвани чрез психическа принуда; съвкупността от престъпления, някое или всички от които осъществени чрез психическа принуда. Изяснени са и спецификите при индивидуализация на наказателната отговорност на престъпния деец, осъществил престъпление, свързано с психическа принуда, от гледна точка на смекчаващите и отегчаващи обстоятелства, които е възможно да бъдат съобразявани от съдилищата при преценка на точната мяра на държавна принуда, следваща се на престъпния деец.

Направен е преглед на съставите на престъпления, уредени на различно систематично място в Особената част на НК, включващи психическа принуда като форма на изпълнително деяние или като начин, средство за осъществяване на инкриминираното престъпно посегателство.

Изяснено е наказателноправното значение на поведението на пострадалия от психическа принуда за наказателната отговорност на престъпния деец. Анализирани са някои специфични средства за защита на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда.

Изяснени са особеностите при ангажиране на имуществената отговорност на юридическите лица по реда на чл. 83а и сл. от ЗАНН, които са се обогатили или биха се обогатили от престъпления, свързан с принуда.

По този начин въпросите на престъпленията, свързани с психическа принуда, са изследвани от специфичен зрителен ъгъл, а именно от гледище на различните категории субекти на въздействие или на закрила от наказателноправните норми – лицата, упражняващи психическа принуда; лицата, спрямо които се упражнява психическа принуда; юридическите лица, които отговарят имуществено при обогатяването им от някои категории престъпни посегателства, осъществявани чрез принуда.

В заключението са направени предложения *de lege ferenda* за осъвременяване, допълване и осъвременяване на законодателството, осигуряващо закрила от обсъжданата категория посегателства.

По отношение на наказателноправната закрила от престъпления, свързани с принуда, е отправена препоръка системата на редица престъпни посегателства да се допълни, като в квалифициращ признак се въздигне употребата на принуда. Това е необходимо да се направи при престъпленията по чл. 159, ал. 3 по чл. 174, по чл. 189, по чл. 225в, ал. 1, по чл. 280, по чл. 289, по чл. 297 от НК.

По отношение завишаване на стандартите за защита на пострадалите от престъпления, свързани с принуда, е направена препоръка да се транспонира изцяло Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, като се създаде национална институция, или поне надежден и работещ механизъм, която/който да прилага в пълна степен т.нар. възстановително правосъдие, както и да осигурява на жертвите от инкриминираното деяние (пострадалите) правото на безплатен процес, включващо и правото им в такъв на възможно най-щадящо и експедитивно възмездяване.

По отношение на регламента, касаещ отговорността на юридическите лица при извършено престъпление, е предложено юридическите лица да носят имуществена отговорност във всеки случай на извършено престъпление, в резултат на което са се обогатили или биха могли да се обогатят или каталога от престъпления по чл. 83а, ал. 1 от ЗАНН, обуславящ отговорността на тази категория правни субекти да се преосмисли, като в същия бъдат включени всички престъпления, от които юридическо лице би могло да се обогати, да бъдат включени в каталога по ЗАНН. Най-малко, в каталога от престъпления, уреден в чл. 83а, ал. 1 от НК, следва да се предвидят грабежът по чл. 198, ал. 1 – 3 от НК, принудата по отношение на орган на власт, упражнена с цел да бъде мотивиран да извърши или да пропусне нещо по служба по чл. 269 от НК, завладяването на въздухоплавателно средство по чл. 341б от НК, противозаконното отнемане на моторно превозно средство с цел ползване, посредством упражняване на принуда, по чл. 346, ал. 5 от НК. Предложено е, също така, да се уредят на законово равнище правните последици за юридическото лице, в случай че се обогати или да бъде създадена възможност за обогатяването му от извършването на две или повече престъпления – при условията на идеална или реална съвкупност, включително и такива, свързани с принуда.

V. ПУБЛИКАЦИИ ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Алексиев, Р., Психическата принуда върху престъпния деец като форма на съучастие по българското наказателно право – В: De Jure, 2021 (22), № 1, 41 – 49;

2. Алексиев, Р., Особени обстоятелства от значение за индивидуализацията на наказателната отговорност за престъпления, свързани с психическа принуда – В: Съвременно право, 2020, № 3, 81 – 94;

3. Алексиев, Р., Механизъм на облагодетелстване на юридически лица по чл. 83а от Закона за административните нарушения и наказания от престъпления, свързани с принуда – В: Реформата в административното наказване от 2020 г. Сборник доклади – С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 2021, с. 171 – 181;

4. Алексиев, Р., Съвкупност от престъпления, включващи принуда, по българското наказателно право (под печат – В: Право и принуда. Сборник доклади от научни четения, проведени на 16 май 2022 г. – С., УИ „Св. Кл. Охридски“);

5. Алексиев, Р., Значение на поведението на лицето, спрямо което е упражнена психическа принуда, за наказателната отговорността на дееца (под печат – В: Сборник доклади от Национална научна конференция, проведена на 13 октомври 2022 г., посветена на 110 години от рождението на проф. д-р Иван Ненов и 90 години от рождението на проф. д-р Цеко Цеков – С., УИ „Св. Кл. Охридски“);

6. Алексиев, Р., Правна същност на психическата принуда – В: De Jure, 2023 (под печат).